

SERIA

MARIO
VARGAS
LLOSA

MARIO VARGAS LLOSA

O MIE ȘI UNA DE NOPTI

Piesă de teatru

Precedată de discursul susținut la decernarea
Premiului Nobel pentru literatură

Traducere din spaniolă de
LUMINIȚA VOINA-RĂUȚ

H HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Iustina Croitoru
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Iuliana Glăvan, Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Mario Vargas Llosa
Las mil noches y una noche
© Mario Vargas Llosa, 2008
Copyright: © The Nobel Foundation (2010)
Sursa: Nobelprize.org

© HUMANITAS, 2013, pentru prezenta versiune românească

ISBN 978-973-50-4033-8
Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Elogiu lecturii și ficțiunii

*Discurs susținut la decernarea
Premiului Nobel pentru literatură*

Am învățat să citesc la cinci ani, în clasa fratelui Justinian, la Colegiul La Salle, din Cochabamba (Bolivia). E cel mai important lucru care mi s-a întâmplat în viață. După aproape șaptezeci de ani, îmi aduc limpede aminte cum magia aceea, transpunerea cuvintelor din cărți în imagini, mi-a îmbogățit viața, spărgând barierele timpului și spațiului și îngăduindu-mi să călătoresc cu căpitanul Nemo douăzeci de mii de leghe sub mări, să lupt alături de d'Artagnan, Athos, Porthos și Aramis împotriva intrigilor care o amenințau pe regină în epoca vicleanului Richelieu ori să mă târăsc prin măruntaiele Parisului, preschimbat în Jean Valjean și purtând trupul inert al lui Marius în spinare.

Lectura îmi transforma visul în viață și viața în vis, punând la îndemâna omulețului care eram universul literaturii. Mama mi-a povestit că primele lucruri pe care le-am scris au fost continuările poveștilor pe care le citeam, căci mă întristam că se terminau sau voiam să le schimb finalul. Și poate că asta am făcut toată viața, fără s-o știu: să prelungesc în timp – pe măsură ce creșteam, mă

maturizam și îmbătrâneam – poveștile care mi-au umplut copilăria cu bucurii și aventuri.

Mi-ar fi plăcut ca mama să fie aici – ea care de obicei se emoționa și plângea citind poemele lui Amado Nervo și ale lui Pablo Neruda –, dar și bunicul Pedro, cu nasul lui mare și chelia lucioasă, care-mi lăuda versurile, și unchiul Lucho, care m-a încurajat atât să mă dedic trup și suflet scrisului, chiar dacă pe vremea aceea și în locurile respective, literatura nu prea își răsplătea adoratorii. Toată viața am avut lângă mine asemenea oameni, care mă iubeau și mă încurajau, molipsindu-mă cu încrederea lor atunci când aveam îndoieli. Grație lor și, firește, încăpățânării mele și dramului de noroc, mi-am putut dedica o bună parte din timp acestei pasiuni, acestui viciu și miracol care e scrisul, creându-mi o viață paralelă în chip de refugiu contra vitregiilor, o viață care preschimbă naturalul în extraordinar și extraordinarul în natural, risipind haosul, înfrumusețând urâtul, eternizând clipa și transformând moartea într-un spectacol trecător.

Nu era ușor să scrii istorii, să scrii povești. Preschimbându-se în cuvinte, proiectele păleau pe hârtie, iar ideile și imaginile lânzeceau. Cum să le reînsuflețești? Din fericire, erau acolo măștrii de la care puteai învăța, urmându-le exemplul. Flaubert m-a învățat că talentul înseamnă disciplină tenace și răbdare îndelungată. Faulkner că forma – scrisul și structura – e cea care îmbogățește sau sărăcește subiectul. Martorell, Cervantes, Dickens, Balzac, Tolstoi, Conrad, Thomas Mann, că lungimea și ambiția sunt la fel de importante

într-un roman ca și talentul stilistic și strategia narativă. Sartre, că și cuvintele înseamnă acțiuni și că un roman, o piesă de teatru, un eseu, ancorate în actualitate și oferind cele mai bune opțiuni, pot schimba cursul istoriei. Camus și Orwell, că literatura lipsită de morală e inumană, iar Malraux că eroismul și epopeea aparțin atât prezentului, cât și epocii argonauților, a *Iliadei* și a *Odiszeii*.

Dacă i-aș evoca în acest discurs pe toți scriitorii cărora le datorez mai mult ori mai puțin, umbrele lor ne-ar adânci în întuneric. Sunt nenumărați. Pe lângă faptul că ei mi-au dezvăluit tainele iscusinței de povesteaș, mi-au îngăduit și să explorez abisurile omenești: să-i admir omului faptele vitejești și să mă cutremur de monstruozițările lui. Ei mi-au fost prieteni îndatoritori, suflet al vocației mele, iar în cărțile lor am descoperit că și în cele mai cumplite împrejurări există speranță și merită să trăim, fie și numai pentru faptul că altminteri n-am putea citi și plăsmui povești.

M-am întrebat uneori dacă în țări ca a mea – cu puțini cititori, cu atâția oameni săraci și analfabeți, o țară plină de nedreptăți, unde cultura e privilegiul celor puțini – scrisul nu e cumva un lux solipsist. Dar îndoielile acestea nu mi-au înăbușit nicicând chemarea și am scris în continuare, chiar și atunci când joburile cu care-mi câștigam existența îmi ocupau aproape tot timpul. Cred că am făcut bine, căci dacă literatura ar fi înflorit într-o societate în care mai întâi s-ar fi desăvârșit cultura de calitate, libertatea, prosperitatea și justiția, ea n-ar mai fi existat niciodată. Căci, dimpotrivă,

Depănând povești

Grație imaginației ei prodigioase și harului ei subtil de povestașă, Șeherezada își salvează capul de securea gădelui. Făcând în fiecare noapte în așa fel încât soțul și domnul său, regele Șahriar, să fie fascinat de poveștile ei și întrerupându-și istorisirea în fiecare dimineată într-un moment cât mai captivant al intrigii, timp de o mie și una de nopți reușește să amâne execuția până ce, la capătul celor trei ani, sângerosul monarh sasanid îi cruță viața, iar pentru cei doi începe adevărata lună de miere.

Fără îndoială, Șeherezada desăvârșește un act de bravură. Nu poate învia zecile de fecioare sacrificate de-a lungul unui an întreg de despotul sălbatic care răzbuna prin acele soții de o noapte umilința suferită – fiind înșelat de dezmățatele lui concubine de odinioară –, dar cu harul ei de povestitoare desăvârșită, Șeherezada reușește să-l umanizeze pe barbarul care era doar instinct și pulsione înainte de a-i deveni soț, revelându-i tainice virtuți omenești. Trăind și tânjind după vieți imaginare, îl îmbie pe calea civilizației.

În istoria literaturii nu există o parabolă mai simplă și mai luminoasă decât aceea a Șeherezadei și a lui Șahriar spre a explica rolul poveștii în viața oamenilor și felul în care ea a contribuit la îndepărtarea de acele origini obscure din istoria lor, când se confundau cu patrupedele și cu fiarele sălbătice. Iată de ce Șeherezada e nemuritoare, fiind unul dintre cele mai seducătoare personaje literare din toate limbile și culturile.

De felul în care ține trează atenția regelui prin poveștile ei depinde viața sau moartea Șeherezadei. Dacă Șahriar își pierde interesul și se plictisește de plâsmuirile ei, va ajunge pe mâna călăului odată cu ivirea zorilor. Această primejdie de moarte îi stârnește Șeherezadei imaginația și îi perfecționează metoda, descoperind, fără voia ei, că toate poveștile sunt de fapt una singură, iar toți protagoniștii și aventurile nenumărate au aceleași tainice origini, lumea ficțiunii fiind de fapt o lume diversă și nealterată, aidoma lumii reale.

Pe animalul care o ascultă și se lasă purtat de ea în labirinturile vieții imagine – al cărei fericit prizonier va fi o mie și una de nopți, cu o sara-bandă de povești – Șeherezada îl învață că în realitatea violentă – a crimelor, vânătorilor, plăcerilor viscerale și cuceririlor, în care a trăit până acum – se poate ivi și o altă realitate, izvodind din imaginație și cuvinte, o lume impalpabilă și subtilă, dar ademenitoare ca o noapte cu lună în deșert ori ca o muzică desăvârșită. Omul cunoaște atunci aventuri extraordinare și are sute de destine diferite:

trăiește fapte de vitejie, pasiuni și minuni nemai-auzite, iubește cele mai frumoase femei, îndură cele mai crude farmece, întâlnește cei mai versați înțelepți, străbate cele mai exotice ținuturi. Când regele Șahriar își cruță soția – de fapt, el își cere iertare și se căiește pentru crimele comise – e deja un ins civilizată, sensibil și visător, un om transformat de povești.

„A spune povești“ e o expresie ambiguă. Pe de o parte, exprimă o activitate benignă: a depăna povești pentru a delecta un public, așa cum adulții își distrează de obicei copiii, făcându-i să viseze. Dar când se întâmplă asta între adulți, inițiativa își pierde uneori înțelesul sănătos, inofensiv și altruist, căpătând conotații negative. „Să spui povești“ mai înseamnă și să torni gogoși, să îndrugi minciuni, prezentându-le ca și cum ar fi adevărate. În această accepțiune, povestitorul nu este acel plăcut povestaș, ci un pungaș, un șmecher care-și folosește un dar – acela de a inventa și a povesti – pentru a îmbrăca minciunile în adevăruri, nu pentru a-și delecta interlocutorul, ci pentru a-l trage pe sfoară. Între cel ce îndrugă vrute și nevrute și povestaș, distanța e aceeași ca între legal și ilegal, bine și rău.

Acest fapt pare evident, dar nu-i așa, dacă îl privim mai îndeaproape. La o cercetare mai atentă, descoperim ceva îngrijorător: unicul element care-l deosebește pe mincinos de povestaș e secreta intenționalitate a amândurora. Ambii inventează, și grație vorbelor și talentului lor de a

*Lui Joan Ollé,
pentru acel ménage à trois*

I

Regele Șahriar și noua lui soție

MARIO

Iată-ne iar împreună pe scenă, dragă Aitana.

AITANA

Iarăși, dragă Mario. Ca acum trei ani, în Barcelona, iar apoi în Guadalajara (Mexic), în Madrid și în Mérida.

MARIO

Suntem din nou împreună, pentru a depăna povești.

AITANA

Pentru a le povesti și a le trăi, vrei să spui.

MARIO

Ai dreptate. Le povestim, le trăim și câteodată le mai și citim.

AITANA

Mai ai trac pe scenă, ca odinioară?

MARIO

Încă mai simt spaima: vie, năbădăioasă. Dar acum cred c-o ascund mai bine.

AITANA

Înseamnă că actoria începe să-ți intre în sânge.

MARIO

Mă străduiesc... mă împotrivesc trecerii timpului.

Pauză.

AITANA

De ce vom depăna poveștile celor *O mie și una de nopți*?

MARIO

Nu-ți plac?

AITANA

Ba da, firește că-mi plac. În copilărie mi-erău povestite, citite... *Ali Baba și cei patruzeci de hoți*.

MARIO

Sinbad marinarul.

AITANA

Duhul ferecat într-o sticlă pe fundul mării, scăpat de un marinar aiurit...

MARIO

Și eu eram fermecat de poveștile astea de când eram atâtica... Mama și bunicii mi le povesteau...

AITANA

Oooo!

MARIO

Cum li s-au povestit tuturor copiilor din lume, firește. Sunt cele mai cunoscute povești pentru

copii. (*Pauză.*) Dar inițial basmele astea n-aveau nimic copilăresc, istoria lor fiind crudă și feroce.

AITANA

Crudă și feroce? Grozav început! Dar hai să auzim povestea.

MARIO

În vremuri foarte îndepărtate, chiar legendare, un rege sasanid numit Șahriar a descoperit că, atunci când pleacă la vânătoare ori la război, soția și concubinele din harem se dedau la orgii năprasnice cu sclavii și eunucii din palat. Furios, regele a poruncit să fie uciși cu toții, bărbați și femei deopotrivă. Și a pus la cale o cumplită răzbunare împotriva tuturor femeilor, fără osebire. Zilnic lua de nevastă câte o fecioară, o posedea, iar când mijeau zorii cerea să fie decapitată. Îngrozite de-a dreptul, familiile sasanide cu fiice fecioare au părăsit regatul în graba mare. Dar, deși pare incredibil, fiica vizirului sau a prim-ministrului, o preafrumoasă fată, pe numele ei Șeherezada, i-a cerut părintelui său s-o mărite taman cu sângerosul suveran. Vizirul n-a avut încotro și s-a învoit cu alegerea fetei. În noaptea nunții însă, după ce și-a iubit noua soție, regele Șahriar a privit-o îndelung, intrigat peste poate.

Aitana s-a preschimbat în Șeherezada, adoptând o atitudine supusă: stă ghemuită, cu capul plecat. Mario, devenit regele Șahriar, se învârtește în jurul ei, fără să-și dezlipească ochii de la ea.

ŞAHRIAR

Eşti frumoasă, Şeherezada. A fost o adevărată încântare să te iubesc. Fericirea pe care mi-ai dăruit-o... aproape uitasem că există.

ŞEHEREZADA

Mulţumesc, domnul meu.

ŞAHRIAR

Dar nu frumuseţea ta mă îmbie să te cercetez astfel. Încerc să-ţi desluşesc taina, dincolo de formule-ţi neasemuite. (*Pauză.*) Ce urmăreşti, Şeherezada?

ŞEHEREZADA

Să vă fac viaţa plăcută. Să vă împlinesc poftele. Noaptea toate să simţiţi dulceaţa acestei nopţi.

ŞAHRIAR

Minţi. Ştii foarte bine c-o să-mi fii soaţă doar câteva ore şi-n zori capul ți se va rostogoli sub securea călăului, aidoma capetelor tuturor fecioarelor ce mi-au devenit soţii de-a lungul întregului an. Dar ele nu m-au vrut drept soţ. Au fost aduse cu forţa de soldaţii mei la sacrificiu. Tu însă de ce-ai făcut-o? Credeai oare că frumuseţea îţi poate fi pavăză, scăpându-te astfel de soarta celorlalte?

ŞEHEREZADA

(*Netulburată.*) Să vă fie soţie, chiar şi pentru o singură noapte, e cea mai înaltă preţuire la care poate râvni o femeie din regatul vostru, domnul meu.

ŞAHRIAR

Iarăşi minţi. (*Pauză.*) Pesemne nu-ţi pasă că mori.

Cuprins

<i>Elogiu lecturii și ficțiunii</i>	5
---	---

O MIE ȘI UNA DE NOPTI

<i>Depănând povești</i>	31
I. Regele Șahriar și noua lui soție	45
II. Prințul care ura femeile	53
III. Prințul melancolic	61
IV. Prințesa Budur și astrologii	67
V. Marsuan, justițiarul	73
VI. Miracolul falsului astrolog	79
VII. Prințul și pasărea hoață	87
VIII. Prințesa Budur își schimbă sexul	93
IX. Sfada păsărilor	101
X. Un sfârșit care e un început	109
XI. Iubiri interzise	117
XII. Idolatrii focului	125
XIII. Ultima noapte e prima noapte	139